

Gematigde groei in onzekere tijden

De Nederlandse economie groeit in 2010 naar verwachting met 1¾%. Komend jaar, wanneer de wereldhandel zich minder krachtig ontwikkelt, valt de groei licht terug tot 1½%. Hoewel de economische ontwikkeling gematigd is, daalt de werkloosheid tot naar verwachting gemiddeld 5% van de beroepsbevolking in 2011. De geraamde inflatie bedraagt 1¼% dit jaar en 1½% komend jaar. Het EMU-saldo verbetert volgens de raming van -5,8% bbp in 2010 tot -4,1% bbp in 2011. De risico's rond de internationale financiële en economische ontwikkelingen en daarmee de onzekerheid rond deze raming zijn bijzonder groot.

DE WERELDECONOMIE

Groei neemt wereldwijd af

De groei van wereldhandel en productie was in het begin van het jaar nog ongekend hoog, maar is in de loop van het jaar gestaag afgenomen. De invoergroei in opkomende economieën, aanvankelijk de drijvende kracht achter de wereldwijde opleving, viel sterk terug. In China hebben de monetaire autoriteiten de afgelopen maanden herhaaldelijk maatregelen genomen om oververhitting tegen te gaan. In hoogontwikkelde economieën is het herstel tot nu toe in het algemeen matig. Bovendien lopen de prestaties van land tot land sterk uiteen. Grote eurolanden als Duitsland en Frankrijk laten gezonde groei zien, al viel in beide landen de groei in het derde kwartaal terug ten opzichte van het tweede. Aan de andere kant van het spectrum bevinden zich enkele 'perifere' landen, waar de bbp-groei laag of zelfs negatief is en de werkloosheid hoog. In het eurogebied is de financiële onrust sinds het begin van het jaar weer sterk toegenomen. Ierland en Portugal hebben onder druk van de omstandigheden recentelijk nieuwe, drastische bezuinigingen aangekondigd.

Voorlopende indicatoren geven aan dat de groei van het wereldhandelsvolume in de laatste maanden van het jaar zal stabiliseren op een laag niveau. Mede daarom zijn de prognoses voor de wereldeconomie licht naar beneden bijgesteld ten opzichte van de MEV. Voor heel 2010 wordt nu gerekend op een toename van de wereldhandel met 15%, afnemend tot krap 6% in 2011. In veel hoogontwikkelde economieën zullen de gevolgen van bezuinigingen in de publieke sector steeds sterker merkbaar worden. Ook de particuliere bestedingen blijven naar verwachting zwak. De raming van de bbp-groei in het eurogebied in 2011 bedraagt 1¼%.

Kredietcrisis nog niet uitgewoed

In de meeste hoogontwikkelde economieën is het door de crisis veroorzaakte productieverlies nog niet goedge maakt. De werkloosheid blijft daardoor hoog. In de loop van dit jaar is duidelijk geworden hoe ernstig de gevolgen van de crisis voor de openbare financiën zijn. Twee landen in het eurogebied hebben te maken gekregen met een regelrechte crisis rond hun staatsschuld: Griekenland en Ierland. Ondanks omvangrijke steunmaatregelen van de Europese Commissie, de ECB en het IMF blijven de rentever-



schillen binnen Europa groot. Het bankwezen in Ierland verkeert nog altijd in grote problemen. Ook banken elders in Europa blijven kwetsbaar voor eventuele verdere vermogensverliezen. De cruciale vraag op dit moment is of de Ierse crisis zich uit zal breiden naar andere 'perifere' eurolanden.

Internationale onzekerheden onverminderd groot

In Europa betreft de grootste onzekerheid voor de korte termijn het kwetsbare vertrouwen in de overheidsfinanciën van diverse landen en het gevaar van 'besmetting' van Portugal en Spanje. Het bankwezen in Europa heeft onvoldoende reserves om nieuwe, grote beleggingsverliezen op te vangen. De kredietverlening kan daardoor opnieuw in gevaar komen en wellicht zullen overheden opnieuw moeten bijspringen. Ook kan de aanhoudende onrust het vertrouwen van producenten en consumenten ondermijnen. In veel landen is de ruimte voor stimulerend begrotingsbeleid beperkt; uitbreiding van de schuldcrisis kan leiden tot nieuwe bezuinigingsmaatregelen. Ook in de Verenigde Staten zal het begrotingsbeleid waarschijnlijk minder ruim worden.

Opwaartse risico's zijn een onverwacht sterke opleving van de bedrijfsinvesteringen en een sneller vermogensherstel in de private sector als gevolg van oplevende aandelenkoersen. Het producenten- en consumentenvertrouwen zijn opvallend hoog. In Duitsland is de Ifo-vertrouwensindicator gestegen tot het hoogste niveau in jaren. Volgens de Europese Commissie is in de meeste landen van de Europese Unie het vertrouwen in november gestegen of stabiel gebleven; in Duitsland, Frankrijk, Nederland en het Verenigd Koninkrijk is het vertrouwen nu bovengemiddeld hoog.

DE NEDERLANDSE ECONOMIE

Krimp derde kwartaal was incident

Na vier kwartalen van kwartaal-op-kwartaalgroei, met gemiddeld zo'n 0,7%, liep de productie in Nederland in het derde kwartaal van 2010 volgens voorlopige cijfers met 0,1% terug. Deze krimp is ech-

ter deels het spiegelbeeld van de relatief sterke groei in het voorgaande kwartaal, toen bijvoorbeeld de gasproductie groot was. Volgens de prognose zal de economie niet terugzakken in een tweede recessie in korte tijd, op voorwaarde dat de genoemde neerwaartse internationale risico's zich niet materialiseren. Het groeitempo ligt de komende kwartalen gemiddeld waarschijnlijk wel wat lager dan van het derde kwartaal van 2009 tot het tweede kwartaal van dit jaar het geval was.

Op jaarbasis stevent de Nederlandse economie volgens de raming af op een groei van $1\frac{3}{4}\%$ in 2010. Daarmee is het herstel na crisisjaar 2009 allerm minst uitbundig. Mede onder invloed van bezuinigingen op overheidsuitgaven in Nederland en vele andere landen valt de groei komend jaar naar verwachting licht terug tot $1\frac{1}{2}\%$. Daarmee zou het bbp-volume eind 2011 nog altijd onder het niveau liggen dat vlak voor de Grote Recessie werd bereikt. Ten opzichte van de middellangetermijnraming van het CPB uit september 2006, waarin 2011 het eindjaar was, ligt de gecumuleerde bbp-groei tussen 2005 en 2011 circa $4\frac{3}{4}\%$ -punt lager.

Uitvoer bepaalt conjuncturele patroon

De binnenlandse bestedingen, bestaande uit de gezinsconsumptie, investeringen en overheidsbestedingen, dragen zowel dit als komend jaar per saldo niet of nauwelijks bij aan de economische



groei (tabel 1). De bestedingen van huishoudens en de overheid nemen dit en komend jaar slechts mondjesmaat toe. De investeringsgroei versnelt weliswaar substantieel, van $-3\frac{3}{4}\%$ in 2010 tot $+2\frac{3}{4}\%$ in 2011, maar doordat de meeste investeringsgoederen worden ingevoerd is de groeibijdrage gering. Het is, zoals meestal het geval is, de uitvoer die in hoge mate het conjuncturele patroon van de Nederlandse economie bepaalt. De ontwikkeling van de uitvoer wordt op haar beurt grotendeels bepaald door de ontwikkeling van de relevante wereldhandel. De relevante wereldhandel groeit in de ramingsjaren respectievelijk met $10\frac{3}{4}\%$ en $4\frac{3}{4}\%$.

Tabel 1 Bijdragen aan de bbp-groei, 2008-2011^{a)}

	2009	2008	2009	2010	2011
	aandeel in %	bijdragen in %-punten			
Consumptie huishoudens	33	0,2	- 0,6	- $\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$
Investeringen in woningen	5	0,0	- 0,7	- $\frac{1}{2}$	0
Bedrijfsinvesteringen	5	0,4	- 1,2	0	0
Overheidsbestedingen	28	0,7	1,2	$\frac{1}{4}$	0
Uitvoer	30	0,6	- 2,5	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{4}$
		mutaties per jaar in%			
Totaal (bbp-groei)		1,9	- 3,9	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$

a) De finale en gecumuleerde intermediaire invoer zijn in mindering gebracht op de desbetreffende afzetcategorieën.

Kerngegevens voor Nederland, 2008-2011

	2008	2009	2010	2011
	mutaties per jaar in %			
Internationale conjunctuur				
Relevante wereldhandel	1,5	- 13,4	10 $\frac{3}{4}$	4 $\frac{3}{4}$
Prijspeil goederenimport	4,6	- 7,5	6 $\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
Concurrentenprijs	3,8	- 3,1	4 $\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$
Olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	96,9	61,5	79	84
Eurokoers (dollar per euro)	1,47	1,39	1,33	1,39
Lange rente (niveau in %)	4,3	3,7	3	3
Volume bestedingen en buitenlandse handel				
Bruto binnenlands product (bbp)	1,9	- 3,9	1 $\frac{3}{4}$	1 $\frac{1}{2}$
Consumptie huishoudens	1,1	- 2,5	$\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$
Overheidsbestedingen	3,0	4,0	1 $\frac{1}{4}$	- $\frac{1}{2}$
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	7,1	- 18,2	- 3 $\frac{3}{4}$	2 $\frac{3}{4}$
Uitvoer van goederen (exclusief energie)	1,2	- 9,2	12 $\frac{3}{4}$	6 $\frac{1}{4}$
w.v. binnenslands geproduceerd	- 1,4	- 10,5	7 $\frac{1}{2}$	2 $\frac{1}{2}$
wederuitvoer	3,8	- 7,9	17 $\frac{3}{4}$	9 $\frac{1}{4}$
Invoer van goederen	3,3	- 10,3	12 $\frac{1}{2}$	5
Prijzen, lonen en koopkracht				
Prijspeil goederenimport (exclusief energie)	2,1	- 5,3	3 $\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$
Prijsconcurrentiepositie ^{a)}	- 0,2	4,1	- 1 $\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$
Consumentenprijsindex (cpi)	2,5	1,2	1 $\frac{1}{4}$	1 $\frac{1}{2}$
Contractloon marktsector	3,5	2,7	1	1 $\frac{1}{2}$
Loonsom per arbeidsjaar marktsector	3,5	2,0	2	3 $\frac{1}{4}$
Koopkracht, mediaan alle huishoudens	0,1	1,8	- $\frac{1}{4}$	- $\frac{1}{4}$
Arbeidsmarkt				
Beroepsbevolking (personen)	1,9	0,6	- $\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$
Werkzame beroepsbevolking (personen)	2,6	- 0,4	- 1	$\frac{3}{4}$
Werkloze beroepsbevolking (niveau in dzd personen)	300	377	425	400
Werkloze beroepsbevolking (niveau in % beroepsbevolking)	3,8	4,8	5 $\frac{1}{2}$	5
Idem, volgens internationale definitie	3,1	3,7	4 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{1}{4}$
Marktsector ^{b)}				
Productie	1,7	- 5,4	1 $\frac{1}{4}$	2
Arbeidsproductiviteit	0,5	- 3,1	3 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	1,2	- 2,4	- 2 $\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$
Prijs toegevoegde waarde	0,7	2,6	2	$\frac{1}{2}$
Reële arbeidskosten	2,8	- 0,6	0	3
	niveaus in %			
Arbeidsinkomensquote	79,0	80,9	77 $\frac{3}{4}$	78 $\frac{1}{2}$
Winstquote ^{c)}	13,8	7,7	10	10 $\frac{1}{4}$
Collectieve financiën				
EMU-saldo (% bbp)	0,6	- 5,4	- 5,8	- 4,1
EMU-schuld (% bbp)	58,2	60,8	64,6	66,9
Collectieve lasten (% bbp)	39,1	38,2	38,2	38,8

^{a)} Concurrentenprijs minus uitvoerprijs binnenslands geproduceerde goederen.

^{b)} Bedrijven exclusief zorg, delfstoffenwinning en onroerendgoedsector.

^{c)} Van productie in Nederland, marktsector exclusief banken en verzekeringen.

Exportgroei in dubbele cijfers

De toename van de uitvoer van goederen bereikt, in navolging van de relevante wereldhandel, dit jaar naar verwachting de dubbele cijfers. Met name de wederuitvoer, ingevoerde goederen die Nederland na slechts een kleine bewerking weer verlaten, ontwikkelt zich voorspoedig. De geraamde groei bedraagt bijna 18%. De groei halveert nagenoeg in 2011, maar is nog alleszins redelijk.

De bijdrage van de wederuitvoer aan de bbp-groei is echter relatief gering. Wat dat betreft is de binnenslands geproduceerde uitvoer, die bestaat uit in Nederland geproduceerde goederen, veel belangrijker. De binnenslands geproduceerde uitvoer neemt in 2010 toe met het hoogste percentage sinds 1984, te weten 7½%. Komend jaar valt de groei terug tot 2½%.

Gezinnen blijven sparen

De consumptie van huishoudens neemt in 2010 naar verwachting toe met een bescheiden ¼%. Voor komend jaar wordt een groei van ¾% voorzien. Het beschikbaar inkomen uit arbeid en uitkeringen groeit, gecorrigeerd voor inflatie, dit jaar nog licht. Het arbeidsinkomen ontwikkelt zich gematigd. De werkgelegenheid ligt in 2010 namelijk op een lager niveau dan vorig jaar en de gemiddelde contractloonstijging in de marktsector, van 1%, blijft achter bij de inflatie. Wel is de incidentele loonontwikkeling dit jaar weer positief. Het uitkeringsinkomen vertoont een grotere groei dan het arbeidsinkomen doordat het aantal ww-uitkeringen op jaarbasis nog altijd aanzienlijk stijgt. In 2011 neemt de werkgelegenheid weer wat toe en ligt de contractloonstijging op het niveau van de inflatie, maar daalt het aantal ww-ontvangers. Per saldo neemt het inkomen uit arbeid en uitkeringen daardoor iets af.

Doordat de ontvangen rente- en dividendbaten van huishoudens zich volgens de prognose dit jaar enigszins herstellen van de scherpe terugval vorig jaar, neemt het totale reëel beschikbaar inkomen toe met ongeveer 2%. In combinatie met de geringe consumptiegroei impliceert dit een oploep van de individuele spaarquote van 0,2% in 2009 tot 1¾% in 2010. Met andere woorden, huishoudens sparen 1¾% van hun beschikbare inkomen. Dat is beduidend meer dan de afgelopen jaren. Ook volgend jaar blijft de spaarquote naar verwachting ruimschoots positief.

Mogelijk proberen huishoudens door te sparen het vermogensverlies van de afgelopen jaren enigszins op te vangen. Vorig jaar daalde de gemiddelde huizenprijs met 3,3%. Voor dit jaar wordt een iets kleinere daling voorzien, voor komend jaar wordt uitgegaan van een prijsstijging in lijn met de inflatie. De AEX-index daalde scherp tussen de zomer van 2008 en maart 2009, herstelde zich daarna enigszins, maar dat herstel zette in 2010 niet door. Een hoge spaarneiging hangt ook samen onzekerheid onder consumenten over de economische situatie. Het consumentenvertrouwen lag vorig jaar en dit jaar gemiddeld op een laag niveau, al steeg het vertrouwen in november tot slechts een paar punten onder het langjarig gemiddelde.

Volgend jaar geringe toename bedrijfsinvesteringen

De bezettingsgraad in de verwerkende industrie geeft het percentage weer van de beschikbare productiecapaciteit dat wordt benut. Deze lag in oktober jl. op 80,6%. Dat is duidelijk hoger dan het dieptepunt van 74,4% tijdens de afgelopen recessie, maar nog altijd lager dan de 82 à 83% die de laatste jaren gebruikelijk is. Door de ge-

matigde productieontwikkeling zal de bezettingsgraad binnen de ramingsperiode slechts in geringe mate oplopen. Bedrijven hebben daarom nog altijd weinig behoefte aan uitbreidingsinvesteringen.

Dit jaar nemen de bedrijfsinvesteringen naar verwachting met 3¾% af, nadat ze ook vorig jaar al met 18,2% waren teruggelopen. Voor komend jaar wordt een kleine groei geraamd, van 2¾%. Het zijn met name vervangingsinvesteringen die de kar trekken. Investeringen in machines en computers konden toen de kredietcrisis uitbrak wel enkele maanden of zelfs een paar jaar worden uitgesteld, maar na enige tijd zullen de machines en computers toch vernieuwd moeten worden.

EMU-saldo verbetert in 2011

De overheidsfinanciën zijn door de Grote Recessie uit het lood geslagen. De belastinginkomsten zijn nominaal flink teruggelopen, terwijl de uitgaven nagenoeg onveranderd zijn. Dat resulteert in 2010 in een verwacht tekort van 5,8% van het bbp. Door bezuinigingen, lastenverhogingen, het aflopen van het stimuleringspakket en het (gematigde) economische herstel loopt het tekort volgend jaar naar verwachting terug tot 4,1% bbp. In deze cijfers zijn behalve de maatregelen uit de Miljoenennota, ook die uit het regeerakkoord verwerkt. De laatste betreffen vooral de beoogde bevrozing van ambtenarsalarissen, de bezuiniging op ontwikkelingssamenwerking, de verhoging van de assurantiebelasting en de btw op (podium)kunst en de intensiveringen bij politie en justitie. Deze maatregelen dragen per saldo voor circa ¼%-punt bij aan de verbetering van het EMU-saldo in 2011. De overheidsschuld, die voor de crisis 45,3% bbp bedroeg, ligt mede door interventies in de financiële sector komend jaar op zo'n 66,9% bbp.

Werkloosheid daalt

In februari van dit jaar piekte de werkloosheid op 5,6% van de beroepsbevolking (nationale definitie). Sindsdien is de werkloosheid voortdurend afgenomen, tot 5,2% in oktober. Deze afname valt samen met de toename van de werkgelegenheid die zich in het tweede en derde kwartaal van 2010 voordeed. Het jaargemiddelde van de werkloosheid komt waarschijnlijk uit op 5½%, ofwel 425 duizend personen. Volgend jaar werken er iets minder personen bij de overheid, maar de werkgelegenheid in de zorg en in de marktsector neemt toe, al is het geraamde groeitempo van kwartaal op kwartaal gering. Het werkloosheidspercentage daalt naar verwachting tot gemiddeld 5% op jaarbasis.

Lichte oploep van de inflatie

In de eerste helft van 2010 lag de inflatie rond de 0,9% per jaar, in de tweede tot nog toe rond de 1,6% per jaar. De toename komt doordat de daling van de energieprijzen van begin 2009 het inflatiecijfer in de tweede jaarhelft van 2010 niet meer drukt. Op jaarbasis bedraagt de inflatie dit jaar naar verwachting 1¼%. Voor komend jaar wordt uitgegaan van iets duurdere olie, maar een wat goedkopere dollar. Bij afwezigheid van een sterke vraagtoename zal de stijging van het algemeen prijspeil volgens de raming beperkt blijven tot 1½%. De koopkracht van huishoudens daalt in doorsnee zowel dit jaar als volgend jaar met ¼%. □

Meer informatie: jasper.de.jong@cpb.nl